

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

Информативните пустини и нивното влијание врз изборите Глобална перспектива со фокус на Северна Македонија

Ноември 2024 год.

спроведено од:

International Foundation
for Electoral Systems

Содржина

1. Вовед	3
Преглед на информативните пустини.....	3
2. Глобален контекст: Подемот на информативните пустини.....	3
3. Западен Балкан: Информативни пустини и политичка манипулација	4
Медиумскиот пејзаж во Западен Балкан	4
Ерозија на локалното новинарство	5
Последици за изборите	5
4. Студија на случај: Информативните пустини во Северна Македонија	6
Медиумскиот пејзаж во Северна Македонија	6
Влијанието на информативните пустини врз изборите	6
5. Справување со информативните пустини: решенија и предизвици	7
Глобални и регионални решенија.....	7
Зајакнување на локалното новинарство преку грантови, обуки и нови бизнис модели.....	7
Иницијативи за колаборативно новинарство	8
Специфични напори во Западен Балкан и Северна Македонија за унапредување на истражувачкото новинарство	8
Заклучок и препораки	10
Препораки	10
Библиографија / Референци	12

1. Вовед

Преглед на информативните пустини

Информативните пустини се области во кои има ограничен пристап до разновидни, сигурни и независни вести, особено на локално ниво. Во ваквите региони често недостасуваат медиуми што поседуваат ресурси за истражувачко новинарство и објективно известување, оставајќи ги заедниците без суштински информации. За ваквите недостатоци придонесуваат разни фактори, како колапсот на локалните новински индустрии, концентрацијата на сопственоста на медиумите, политичкиот притисок и подемот на дигиталните платформи.

Доверливите информации се клучни за демократско ангажирање, бидејќи овозможуваат информирано гласање и отчетност. Без нив, информативните пустини ја¹ зајакнуваат апатијата на гласачите, шират дезинформации и дозволуваат корупцијата да помине непроверена. Во овој труд се разгледува како овие пустини влијаат на изборите, со фокус на Западниот Балкан, проучено преку случајот на Северна Македонија. Во него се испитуваат регионалните предизвици, улогата на заробувањето на медиумите и потенцијалните решенија за поттикнување информирано демократско учество.

2. Глобален контекст: Подемот на информативните пустини

Информативните пустини се шират глобално како што се намалуваат локалните извори на вести поради економските притисоци, дигиталната трансформација и концентрираната медиумска сопственост. Традиционалните медиуми, како што се весниците и локалното радио, се затвораат поради падот на приходите од реклами и конкуренцијата од големите дигитални платформи како Мета и Гугл, кои им даваат приоритет на националните и сензационалистички содржини. Како резултат на тоа, заедниците во различни региони - од рурална Америка до делови од Африка, Азија и Европа - имаат мал пристап до веродостојно локално известување.

Овој пад на локалното новинарство влијае на изборите зашто гласачите се лишени од информациите што им се потребни за да направат информиран избор, особено во локалните натпревари што се клучни за решавање на прашањата на заедницата. Исто така, со недостатокот на локално новинарство што ќе ја исполни улогата на „чувар“ се намалува и отчетноста, што им овозможува на дезинформациите да ја пополнат празнината и да ги поларизираат заедниците.

Економските предизвици со кои се соочуваат локалните медиуми се надополнети со доминацијата на големите медиумски конгломерати, кои често преземаат медиумски куќи што се борат да опстанат и го префрлаат фокусот на широки, профитабилни стории за сметка на локалното покривање. Дополнително, дигиталните платформи ги монополизираат приходите од рекламирањето, со што ги оставаат локалните медиуми без доволно средства да го одржат независното известување.

¹ Информационската пустина е географска или социјална област каде што жителите имаат ограничен пристап до веродостојни, разновидни и независни извори на вести. Во овие области, локалното новинарство често патити недостасува или е недоволно поткрепено со ресурси, што ги остава заедниците без суштински информации за локалното управување, јавните прашања и грижите специфични за заедницата.

Политичкото влијание дополнително го поткопува независното новинарство, бидејќи елитите ги контролираат или финансираат медиумите за да го обликуваат јавното мислење или да го потиснат несогласувањето. Ова влијание е особено изразено на локално ниво, каде што јавно финансираните медиумите често немаат доволно ресурси и се подложни на политичка контрола. Новинарите се соочуваат со притисок да избегнуваат критичко покривање, што го задушува истражувачкото известување, ја поткопува довербата во медиумите и ја стеснува разновидноста на перспективите.

Информативните пустини поттикнуваат апатијата кај гласачите и мисинформации, што што влијаат на демократската ангажираност низ целиот свет. Во САД, затворањето на над 2.000 весници од 2004 година остави многу рурални области без локални вести, со што се создаде плодна почва за дезинформации, особено на социјалните медиуми.² За време на претседателските избори во САД во 2020 година, непоткрепени тврдења за гласање по пошта доведоа до широко распространета недоверба во изборниот интегритет, што придонесе за партиски поделби и долготрајни сомнежи во демократските институции. Имено, до 2024 година, видни личности кои некогаш ја ширеа оваа дезинформација, како што е Доналд Трамп, одеднаш почнаа да ги охрабруваат сите методи за рано гласање, нагласувајќи го влијанието на наративите што се развиваа.³ Овој тренд илустрира како заедниците лишени од веродостојни локални вести остануваат ранливи на менливите лажни наративи кои можат да ги искриват изборните резултати и да ја ослабат демократијата.

3. Западен Балкан: Информативни пустини и политичка манипулација

Медиумскиот пејзаж во Западен Балкан

Медиумскиот пејзаж во Западен Балкан е обликуван од концентрираната сопственост, значителното политичко влијание и нестабилната економска основа, особено за локалните медиуми.⁴ Во земјите како Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија и Србија, на пазарот доминираат неколку моќни медиумски групи - често во сопственост на политички поврзани семејства или бизниси. Овие конгломерати контролираат значителен дел од телевизиските и печатените медиуми, со што ја ограничуваат разновидноста на перспективите и гласовите. Во меѓувреме, локалните и независните медиуми се соочуваат со сериозни ограничувања на ресурсите, потпирајќи се на ограничени приходи од реклами и недоволна финансиска поддршка за да се натпреваруваат со големите, политички поврзани медиумски фирми.

² Abernathy, Penelope Muse. *News Deserts and Ghost Newspapers: Will Local News Survive?* Center for Innovation and Sustainability in Local Media, Hussman School of Journalism and Media, University of North Carolina at Chapel Hill, 2020. Достапно на usnewsdeserts.com за интерактивна мапа и дополнителни информации.

³ Dewey, Caitlin "Trump Once Called Early Voting a 'Hoax.' But Now Plans To Do It Himself." *Vanity Fair*, 23 октомври 2024 година, <https://www.vanityfair.com/news/story/trump-plans-to-vote-early-himself-after-maligning-the-practice-for-years>.

⁴ Локален медиум е медиумска организација што произведува содржини специјално прилагодени за одредена географска област или заедница, фокусирајќи се на прашањата, настаните и проблемите што директно ги засегаат нејзините жители. Локалните медиуми играат клучна улога во информирањето на граѓаните за теми што се специфични за заедницата, како што се локалната власт, образованието, здравството и други јавни работи, за кои често недоволно известуваат националните медиуми.

Олигарсите и политичките актери играат клучна улога во обликувањето на медиумските наративи, често преку користење на сопственички влогови или финансиско влијание за да ги протуркаат своите агенди. Богатите поединци и политички влијателните групи поседуваат или финансираат големи медиуми и ги насочуваат содржините за да ги поддржат своите интереси, а притоа да ги потиснат критичките перспективи. Овие актери често користат правни тактики - како што се стратешките тужби против новинари („SLAP“ тужби) и законите за клевета - за да го заплашат и замолчат неповолното известување.

Јавните радиодифузери и медиумските регулатори, кои законски се обврзани да останат непристрасни, честопати се потпираат на политичките интереси преку зајакнување на државните и партиските агенди во своето покривање. Ова опкружување не само што го маргинализира независното новинарство, туку и поттикнува самоцензура, бидејќи стравот од одмазда го задушува истражувачкото известување и го ограничува пристапот на јавноста до непристрасни информации низ целиот регион.

Ерозија на локалното новинарство

Финансиската криза од 2008 година доведе до повлекување на странското финансирање, со што се отвори вратата за политички поврзаните бизниси да влијаат врз медиумските содржини. Ограничените извори на приходи принудуваат многу локални медиуми да се потпираат на однапред спакувани содржини или соопштенија за печатот издадени од владата, поради недостатокот на ресурси за оригинално известување за клучни локални прашања.

Ова економско оптоварување резултира со минимално покривање на локалното управување, инфраструктурата и корупцијата - клучните области за отчетност пред заедницата. На пример, во Црна Гора, локалните медиуми често избегнуваат контроверзни теми за да спречат кретење на финансиите или политичка одмазда, при што јавноста останува неинформирана за одлуките што влијаат на секојдневниот живот на граѓаните. Несигурниот финансиски и политички пејзаж на локалното новинарство на Балканот на тој начин го одржува да опстои циклусот на недоволно известување и недостаток на транспарентност, ослабувајќи го демократскиот ангажман на ниво на заедницата.

Последици за изборите

Ерозијата на независното новинарство во Западниот Балкан има сериозни импликации врз изборите, особено на локално ниво. Без пристап до веродостојни информации за управувањето, инфраструктурата и корупцијата, гласачите немаат свест за прашањата што ги засегаат нивните заедници, што доведува до неангажираност и намален одзив.

Овие предизвици се интензивираат со ширењето на дезинформациите, често по етнички и националистички пат. Националистичката реторика доминира во медиумските наративи, со што ги маргинализира грижите на заедницата и поттикнува поделби. Политичките актери ја искористуваат оваа динамика, користејќи ги медиумските платформи за да ги засилат наративите на поделба, наместо да поттикнат конструктивна дебата за локалните прашања. На пример, во Босна и Херцеговина, медиумското покривање често се фокусира на етничкиот идентитет наместо на неодојните теми поврзани со управувањето или економските теми, со што ја разгоруваат поларизацијата и ја намалуваат отчетноста во локалната управа. Оваа клима на дезинформации и

етничка пристрасност го поткопува демократското учество и ги спречува гласачите да направат информиран избор.

4. Студија на случај: Информативните пустини во Северна Македонија

Медиумскиот пејзаж во Северна Македонија

Високата концентрација на медиуми во главниот град Скопје и забележливиот недостиг на локални медиуми во помалите градови се карактеристични за медиумскиот пејзаж во Северна Македонија. Оваа централизација создава ограничен пристап до локално релевантни вести за жителите надвор од главниот град.

Медиумскиот пазар во Северна Македонија е фрагментиран, со бројни медиуми кои се натпреваруваат за ограничени приходи од реклами. Ова економско оптоварување несразмерно влијае на локалните медиуми, кои се борат да го одржат работењето поради нивната помала публика и намалените финансиски ресурси. Како резултат на тоа, многу локални медиуми се недоволно снабдени со ресурси, што доведува до пад на квалитетот и квантитетот на локалното известување.

Политичката припадност значително влијае врз медиумските содржини и практиките на известување. Големите политички партии воспоставија врски со одредени медиуми, што доведува до пристрасно известување кое оди во прилог на нивните политички агенди. Ова усогласување често резултира со недоволна застапеност на алтернативните гледишта и недостаток на критичко новинарство, особено во врска со локалното владеење.

Концентрацијата на медиумската сопственост дополнително ги влошува овие предизвици. Неколку поединци или субјекти контролираат повеќе медиуми, со што се ограничува медиумскиот плурализам и разновидноста на перспективите.

Влијанието на информативните пустини врз изборите

Информативните пустини имаат длабоко влијание врз изборите во Северна Македонија, особено во руралните региони каде што нема доволно медиуми. Недостатокот на локално релевантни информации придонесува за послаба граѓанска вклученост и намален одзив на гласачите. Овој тренд беше очигледен на локалните избори во 2021 година, каде што севкупниот одзив на гласачите на национално ниво беше 51,44%, но во одредени рурални општини, како што се Центар Жупа (25,78%), Гостивар (39,02%), Липково (37,49%), Маврово и Ростуша (32%), Пласница (34,65%) и Врапчиште (36,15%), се забележа многу низок одзив.⁵ Јазот помеѓу урбаните и руралните области во однос на пристапот до медиумите значи дека оние што живеат надвор од големите градови имаат ограничена изложеност на вести поврзани со изборите.

Овој недостаток на локални медиуми во руралните средини ги остава овие заедници ранливи на дезинформации и националистички наративи кои ги искористуваат етничките поделби, особено меѓу македонските и албанските заедници. Во предизборието во 2024 година, имаше значителен пораст на говорот на омраза и дезинформациите на интернет, од кои голем дел беа насочени кон етничките разлики и

⁵ Во Центар Жупа и Маврово и Ростуша, изборите беа поништени поради недоволна излезност на гласачите.

ги разгоруваа постоечките тензии. Во областите без силни локални медиуми, овие пораки што предизвикуваат поделби можат полесно да се шират, често непроверени, обликувајќи ги перцепциите и влијаејќи на однесувањето на гласачите врз основа на страв или поделба.

Справувањето со информативните пустини во Северна Македонија е од суштинско значење за поттикнување на поинформирано гласачко тело и намалување на влијанието на штетните, поделени наративи. Со зајакнување на присуството на локалните медиуми во руралните средини, заедно со објективно и професионално известување, земјата може да го подобри ангажманот на гласачите, да го ублажи ширењето на дезинформациите и да промовира избран процес кој подобро ја одразува разновидноста на перспективите и посветеноста на социјалното единство. Долгорочно, проширувањето на пристапот до точни и непристрасни информации може да ѝ помогне на Северна Македонија да се спротивстави на силите кои во моментот ја водат политичката поларизација и го попречуваат вистинското репрезентативно владеење.

5. Справување со информативните пустини: решенија и предизвици

Глобални и регионални решенија

Глобалните и регионалните решенија за информативните пустини се фокусираат на ревитализација на локалното новинарство⁶, поттикнување на одржливи бизнис модели, поттикнување на соработката меѓу медиумите и зајакнување на медиумската писменост за зајакнување на граѓаните против дезинформациите.⁷ Овие иницијативи се од клучно значење за обнова на локалните новински екосистеми и да се осигури дека заедниците ќе имаат подобар пристап до веродостојни информации, особено во информативните пустини.

Зајакнување на локалното новинарство преку грантови, обуки и нови бизнис модели

Меѓународните организации обезбедија поддршка за локалните медиуми кои се соочуваат со проблеми. Овие средства им помагаат на медиумите да опстојат во областите што се соочуваат со економски тешкотии, овозможувајќи им да известуваат за локалните проблеми. Таквата поддршка вклучуваше и средства за истражувачки проекти.

Програмите за обука се исто така од клучно значење за развојот на локалното новинарство. Невладините организации и медиумските организации често ги финансираат овие програми, преку кои се учат вештините потребни за истражувачкото новинарство, дигиталното новинарство и етичките стандарди. Организациите како Меѓународниот центар за новинари (ICFJ) и Европскиот центар за новинарство (EJC) нудат вредни обуки и менторство, особено во региони со ограничени ресурси, градејќи квалификувана работна сила способна за производство на висококвалитетно, независно известување.

⁶ Во овој труд, локалното новинарство се разбира како известување за вести и прашања релевантни за одредена заедница, со покривање теми како што се локалната власт, јавната безбедност и настаните во заедницата. Со него се поттикнува граѓанскиот ангажман и одговорноста преку информирање на жителите за локалните работи и барање одговорност од надлежните лица.

Воедно, се појавија и нови бизнис модели, вклучувајќи го и непрофитното новинарство⁸, кои се потпираат на донации, грантови и членства, со што се намалува нивната зависност од реклами. Друга опција е новинарството поддржано од заедницата, каде што читателите придонесуваат директно преку претплати или донации, при што медиумите како ПроПублика во САД и локалните непрофитни организации како што е „[Мисисипи тудеј](#)“ се фокусираат на висококвалитетно истражувачко новинарство финансирано од читатели и грантови. Овој модел ја поттикнува уредувачката независност преку зајакнување на заедниците да ги издржуваат сопствените извори на вести.

Иницијативи за колаборативно новинарство

Колаборативното новинарство им овозможува на повеќе локални медиуми да споделуваат ресурси и експертиза и заеднички да покриваат прашања кои се премногу сложени или бараат премногу ресурси за еден единствен медиум. Со здружување на ресурсите, овие иницијативи го подобруваат квалитетот на покриеноста и допираат до поширока публика, дури и во области со ограничени ресурси.

Колаборативните проекти, како што е истрагата за [Панамските документи](#), ја покажуваат моќта на споделувањето ресурси меѓу новинарите. Иако се глобални, овие проекти се инспирација и за регионални соработки. Во Европа, [Балканската мрежа за истражувачко новинарство](#) (БИРН) ја олеснува соработката меѓу новинарите во Западниот Балкан, покривајќи прекугранични прашања како што се корупцијата и политиката за животна средина. Во Северна Македонија, колаборативното новинарство разоткри прашања за кои не се известуваше доволно, како што се организираниот криминал и предизвиците за животната средина. Ваквите соработки го зајакнуваат квалитетот на известувањето и го прошируваат опфатот на важни приказни, правејќи ги достапни за повеќе граѓани и зајакнувајќи ја јавната свест.

Специфични напори во Западен Балкан и Северна Македонија за унапредување на истражувачкото новинарство

ЕУ игра водечка улога во промовирањето на независното новинарство низ целиот Западен Балкан. Препознавајќи ја важноста на слободниот печат за демократскиот развој и европската интеграција, ЕУ насочи значителни финансиски средства и ресурси кон поддршка на независноста на медиумите во регионот. Овие напори вклучуваат грантови специјално наменети за истражувачко новинарство, програми за градење на капацитетите на новинските редакции и иницијативи за обука за да се стекнат новинарите со критичките вештини потребни за висококвалитетно, етичко известување. Преку обезбедување директна финансиска поддршка за медиумските организации, ЕУ помага да се воспостави контратежа на влијанието на политичките елити и да се намали зависноста на локалните медиуми од политички управуваното финансирање.

Поддршката на другите донатори останува и понатаму од суштинско значење, при што агенциите како што се Американската агенција за меѓународен развој (УСАИД) и Европскиот фонд за демократија (ЕЕД) обезбедуваат финансиски средства насочени кон воспоставување одржливи финансиски модели за локалното новинарство. Овие модели нудат критични финансиски линии за опстојување на новинските организации кои инаку

⁸**Непрофитното новинарство** е модел на новинарство што се применува од организации кои даваат приоритет на јавната служба пред профитот. Овие организации произведуваат вести и истражувачко известување финансирани првенствено преку донации, грантови и членства, наместо приходи од реклами.

би можеле да бидат принудени да ги затворат или компромитираат своите уредувачки стандарди поради финансиски ограничувања. Донаторите исто така финансираа бројни медиумски проекти во Северна Македонија за поттикнување на транспарентноста, новинарскиот интегритет и медиумскиот плурализам. Во рамките на овие проекти, невладините организации често соработуваат со локалните медиуми за да им понудат обука за истражувачки техники и дигитално известување, со што ќе се осигурат дека новинарите ќе ги имаат потребните алатки за да понудат влијателно, непристрасно известување. Ваквите партнерства се од витално значење за градење на отпорен медиумски сектор кој може да издржи како политички, така и финансиски притисоци.

Како што се спомена погоре, организациите како БИРН исто беа клучни во промовирањето на независните медиуми и поддршката на новинарите на Балканот. Оваа организација нуди ресурси, можности за вмрежување и платформи за колаборативни истражувачки проекти што откриваат прекугранични прашања како корупција, организиран криминал и уништување на животната средина.

Невладините организации играат клучна улога во промовирањето на медиумската писменост низ целиот Западен Балкан, свесни дека за здравата демократија клучни се информираниите граѓани што размислуваат критички. Овие организации спроведуваат работилници, семинари и програми во заедницата за да ги научат граѓаните како да ги оценат изворите на вести, да препознаат пристрасност и да ги потврдат информациите пред да ги прифатат како факт. Во Северна Македонија, на пример, од граѓанскиот сектор произлегоа иницијативи за едуцирање на јавноста за идентификување и отпорност на пропаганда, како и распознавање на веродостојните извори на вести од оние што се политички мотивирани или сензационализирани. Овој фокус на медиумската писменост е особено важен во регионите подложни на дезинформации и националистичка реторика, бидејќи граѓаните што послабо ја разбираат медиумската динамика имаат помала веројатност да станат жртва на манипулативни или погрешни наративи.

Покрај финансирањето и обуката, на Балканот се истражуваат и нови бизнис модели за да се одржи локалното новинарство во услови на економски предизвици. Колективното финансирање од заедницата, на пример, сè повеќе се зафаќа како начин за заедниците директно да ги поддржат своите медиуми. Преку мали, редовни придонеси од читателите, медиумите можат да обезбедат стабилен приход што нема да зависи од рекламирањето или политичкото финансирање, со што ќе ја зачуваат и својата уредувачка независност.

Заедно, овие напори на Западниот Балкан и во Северна Македонија се вложуваат за да се одговори на порастот на информативните пустини преку зајакнување на новинарите и граѓаните. ЕУ, другите донатори и поддршката на невладините организации за независното новинарство, во комбинација со иновативни модели на финансирање и програми за медиумска писменост, заедно создаваат основа за поотпорни, независни и информирани локални медиуми. Овие иницијативи се од клучно значење за поттикнување демократска средина во која граѓаните можат да пристапат до сигурни информации и значајно да се вклучат во политичките процеси, преку намалување на ризиците поврзани со непровереното политичко влијание и дезинформациите.

Заклучок и препораки

Препораки

- Зајакнување на локалното новинарство: спроведување грантови, субвенции и програми за обука за поддршка на локалните медиуми што се соочуваат со финансиски тешкотии. Поттикнување одржливи бизнис модели, како што се непрофитни организации, новинарство поддржано од заедницата и колективно финансирање од заедницата, за да се намали зависноста од финансирање под политичко влијание.
- Поттикнување иницијативи за колаборативно новинарство: промовирање партнерства меѓу медиумските организации за да се здружат ресурсите и да се подобри квалитетот на известувањето, особено за комплексни прашања за кои не се известува доволно, сè со цел да се зајакне свеста и ангажманот на заедницата.
- Меѓународна и регионална поддршка: искористување на поддршката од ЕУ, други меѓународни донатори и невладини организации, за зајакнување на независното новинарство во Западен Балкан. Проширување на иницијативите што промовираат медиумски плурализам, транспарентност и регулаторни реформи за заштита на уредувачката независност.
- Развивање одржливи економски модели за локално новинарство: идните истражувања треба да дадат приоритет на идентификување одржливи бизнис модели, како што се новинарството поддржано од заедницата или непрофитно новинарство, за да се обезбеди финансиска одржливост на локалните медиуми, особено во информативните пустини. Овие студии можат да понудат насоки за економските рамки што му овозможуваат на локалното новинарство независно да напредува, дури и во регионите што се во тешки економски околности.
- Евалуација и проширување на програмите за медиумска писменост: спроведување ригорозни евалуации на иницијативите за медиумска писменост за да се утврдат најдобрите практики за намалување на дезинформациите и промовирање на информирано граѓанство. Ваквото истражување треба да испита и како медиумската писменост може ефикасно да се интегрира во училишните наставни програми и програмите на заедницата за да се поттикне критички ангажирана јавност.
- Спроведување интервенции во политиките и решенија засновани на технологија: истражување на политиките со кои се спроведува транспарентност во сопственоста на медиумите и се ограничуваат политичките монополи, со што се поттикнува медиумскиот плурализам. Дополнително, истражувањето на колаборативното новинарство, моделите на јавно финансирање и улогите на дигиталните платформи може да откријат стратегии за зголемување на независното финансирање на медиумите, подобрување на хипер-локалното известување и барање одговорност од технолошките компании. Заедно, овие пристапи имаат за цел да се спротивстават на информативните пустини и да го поддржат демократскиот ангажман на глобално ниво.

Овие интервенции се клучни за борба против информативните пустини, преку обезбедување пристап на заедниците до веродостојни информации и поттикнување на демократската отпорност. Решавањето на овие предизвици може да создаде поинформирано, поангажирано и посилено гласачко тело, што е од суштинско значење за просперитетно демократско општество.

Одрекување: Оваа студија е направена во рамките на Програмата за поддршка на изборите на Владата на Швајцарија, спроведувана од Меѓународната фондација за изборни системи (ИФЕС). Ставовите, мислењата и содржината опфатени со оваа презентација неопходно не ги отсликуваат ставовите на донаторот, проектот или организацијата за имплементација.

Библиографија / Референци

Канцеларија за демократски институции и човекови права (ОДИХР). *Локални избори во Република Албанија 14 мај 2023 година: Конечен извештај*. ОБСЕ, 29 септември 2023 година, <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/553972.pdf>.

Европска комисија. *Извештај за Албанија за 2024 година*. Работен документ на Комисијата, придружен на Соопштението за политиката на проширување на ЕУ од 2024 година, SWD(2024) 690 конечен, 30 октомври 2024 година. Достапно во [Европската соседска политика и преговорите за проширување](#).

Фридом хаус. „Албанија: Нации во транзит 2024 Извештај за земјата“. *Nations in Transit 2024*, Freedom House, 2024, <https://freedomhouse.org/country/albania/nations-transit/2024>.

Канцеларија за демократски институции и човекови права (ОДИХР). *Општи избори во Босна и Херцеговина, 2 октомври 2022 година: Конечен извештај*. ОБСЕ, 2 февруари 2023 година. Достапно на https://www.osce.org/files/f/documents/0/2/536993_0.pdf.

Европска комисија. *Извештај за Босна и Херцеговина за 2024 година*. Работен документ на Комисијата, придружен документ на Соопштението за политиката на проширување на ЕУ од 2024 година, SWD(2024) 690 конечен, 30 октомври 2024 година. Достапно во [Европската соседска политика и преговорите за проширување](#).

Европска комисија. *Извештај за напредокот на Босна и Херцеговина за 2024 година*. Придружен документ на Комуникацијата за политиката за проширување на ЕУ од 2024 година, SWD(2024) 691 конечен, март 2024 година. Достапно во [Европската соседска политика и преговорите за проширување](#).

Канцеларија за демократски институции и човекови права (ОДИХР). *Предвремени парламентарни избори во Црна Гора, 11 јуни 2023 година: Конечен извештај*. ОБСЕ, 11 декември 2023 година. Достапно на https://www.osce.org/files/f/documents/4/9/560256_1.pdf.

Европска комисија. *Извештај за Црна Гора за 2024 година*. Работен документ на Комисијата, SWD(2024) 694 конечен, придружен документ на Соопштението за политиката за проширување на ЕУ од 2024 година, 30 октомври 2024 година. Достапно на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52024SC0694>.

Мук, Милена и Марко Сошиќ. „Црна Гора: Нации во транзит 2024 Извештај за земјата“. *Фридом хаус*, 2024.

Канцеларија за демократски институции и човекови права (ОДИХР). Претседателски и парламентарни избори во *Северна Македонија*, 24 април и 8 мај 2024 година: *Конечен извештај*. ОБСЕ, 2024. Достапно на <https://www.osce.org/files/f/documents/5/e/576648.pdf>.

Европска комисија. *Извештај за Северна Македонија за 2024 година*. Работен документ на Комисијата, придружен документ на Соопштението за политиката на проширување на ЕУ од 2024 година, SWD(2024) [Број на документ], 30 октомври 2024 година. Достапно во [Европската соседска политика и преговорите за проширување](#).

Вангелов, Огнен. „Северна Македонија: Нации во транзит 2024 Извештај за земјата“. *Фридом хаус*, 2024.

Канцеларија за демократски институции и човекови права (ОДИХР). *Република Србија Предвремени парламентарни избори, 17 декември 2023 година: Конечен извештај на мисијата за набљудување на изборите*. ОБСЕ, 2024. Достапно на https://www.osce.org/files/f/documents/1/3/563505_0.pdf.

Европска комисија. *Извештај за Србија за 2024*. Работен документ на Комисијата, придружен документ на Соопштението за политиката на проширување на ЕУ од 2024 година, SWD(2024) 690 конечен, 30 октомври 2024 година. Достапно во [Европската соседска политика и преговорите за проширување](#).

Буразер, Никола. „Србија: Нации во транзит, Извештај за земјата за 2024“. *Фридом хаус*, 2024.